

Prof. dr hab. Henryk Mizerek
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie
Wydział Nauk Społecznych

Olsztyn, dnia 7 maja 2022r

Recenzja rozprawy doktorskiej

Mgr Nehaya Awida Hay Yehya

pt. ***National Identity of Arab Citizens in Israel: A Socio-Educational Study of the Palestinian Minority in the "Hand in Hand" Bilingual Schools"***

Poznań 2021, s. 438.

przygotowanej pod kierunkiem Prof. dr hab. Stanisława Dylaka

Pytanie o polityczne, społeczne oraz pedagogiczne konteksty procesów kształtowania tożsamości narodowej, które postawione zostało w dysertacji Mgr Nehaya Awida ma swój wymiar uniwersalny. Problem ten jest bardzo aktualny współcześnie w sytuacji narastających procesów globalizacji. Jego rozwiązanie jest wyzwaniem w równym stopniu dla uprawiania polityki, stanowienia prawa oraz praktyki i teorii edukacyjnej. Autorka podjęła się zadania wieloaspektowej analizy tej problematyki na przykładzie sytuacji mniejszości jaką w Izraelu tworzą Palestyńczycy. Izrael jest przykładem państwa, w którym podejmowane w rozprawie kwestie nabierają szczególnej ostrości i są uwikłane w trudną, nacechowaną tragicznymi wydarzeniami historię. Stąd przykład Izraela może być pouczającą lekcją i dla innych krajów borykających się z problemem wielokulturowości.

Podejmując się oceny dysertacji Doktorantki uczynię to odnosząc się do następujących kryteriów:

1. Znaczenia podejmowanej problematyki dla współczesnej teorii pedagogicznej oraz jej miejsca w ramach subdyscyplin pedagogiki,

2. Trafności wyborów odnośnie bazy źródłowej,
3. Adekwatności układu treści oraz logiki wyvodu z punktu widzenia celów opracowania,
4. Trafności zastosowanych w pracy rozwiązań metodologicznych,
5. Poziomu warsztatu naukowego – szczególnie w sferze zastosowanych rozwiązań odnośnie do analizy i interpretacji zebranego materiału empirycznego.
6. Znaczenia wyników badań dla praktyki pedagogicznej.

Projekt badawczy zrealizowany przez Doktorantkę wyróżnia się na tle innych rozległością analiz. Mgr Nehaya Awida zdecydowała się na podjęcie problematyki wymagającej szerokich, interdyscyplinarnych analiz. Sięgnęła po teksty wykraczające daleko poza obszary zainteresowań pedagogiki oraz jej subdyscyplin. Ma to swoje odbicie w układzie treści - bardzo rozbudowanej - części teoretycznej rozprawy. Każdy z sześciu tworzących ją rozdziałów czerpie z wielu dyscyplin wiedzy o człowieku - socjologii (w tym socjologii edukacji) psychologii (rozdział I), historii, politologii oraz prawa (rozdział II, III i IV), edukacji alternatywnej (rozdział VI). Szerokie interdyscyplinarne podejście utrudnia jednoznaczne przyporządkowanie dysertacji do jednej tylko dyscypliny. Odnosi się wrażenie, że dla Autorki ważniejszy był problem do rozwiązania niż umieszczenie projektu badawczego w bezpiecznych ramach jednej subdyscypliny pedagogiki. Centralnym zagadnieniem tej pracy jest pytanie o procesy kształtowania się tożsamości narodowej mniejszości w państwie wielonarodowym. Perspektywa, którą przyjęła Autorka jest pedagogiczna w tym sensie, że odnosi się wprost do problemów związanych z realizacją najbardziej podstawowych wartości jakim może służyć edukacja. Ilustracją tych kwestii stał się w tym projekcie przykład szkół dwujęzycznych prowadzonych przez Stowarzyszenie „Hand i Hand” w Izraelu.

W analizach Doktorantki bardzo widoczne jest przywiązanie do kontekstu analiz. Wychodzi ona z założenia, że nie sposób zrozumieć analizowanych fenomenów bez umieszczenia ich w szerokim historycznym, społecznym, politycznym i kulturowym ich kontekście. Traktuję to jako jeden z ważniejszych walorów tej pracy.

Inną, godną podkreślenia zasługą Autorki jest postawa badawcza jaką prezentuje w pracy. Opowiada się ona po stronie pedagogii zaangażowanej w rozwiązywanie istotnych społecznie problemów. Jest to jednocześnie przykład projektu, w którym akcentowane są

problemy natury politycznej. Projekt wyraźnie akcentuje kwestię polityczności pedagogiki i to nie tylko dlatego, że wyniki badań mogą służyć kształtowaniu polityki oświatowej.

Warto również dodać, że Autorka sięgając po dyskursy bardzo niekiedy odległe od pedagogiki potrafi je śledzić i analizować w sposób, który daje świadectwo umiejętności pedagogicznego myślenia i działania. Niestety często bywa tak, że w pracach pedagogów, którzy z natury rzeczy są zmuszeni do czerpania z dorobku innych nauk o człowieku, brakuje tego typu postawy. Przejmując język innych dyscyplin oraz typowy dla nich sposób myślenia o przedmiocie badań tracą z pola widzenia fakt, że uprawianie współczesnej pedagogiki wymaga świadomości jej odrębności oraz umiejętności translacji języka innych nauk na – wspomniany wcześniej - język myślenia i działania reprezentantów tej dyscypliny.

Odnosząc się do doboru i treści w części teoretycznej rozprawy stwierdzam, iż odpowiada on celom zrealizowanych badań. Autorka w sposób bardzo kompetentny, świadczący o dojrzałości warsztatu naukowego, analizuje podstawowe dla jej projektu kategorie teoretyczne. Co więcej, część ta tworzy wystarczającą ramę teoretyczną dla analizy i interpretacji uzyskanych wyników badań. Świadectwem tego jest wysoki poziom analiz zaprezentowany w rozdziale 9 (Discussion) i 10 (Conclusion and Recommendation). Jednak, przygotowując pracę do publikacji (do czego z przekonaniem zachęcam Autorkę) warto byłoby przemyśleć kwestię nowej redakcji części teoretycznej. Sugeruję redukcję treści zawartych w szczególności w rozdziałach 3 i 4 - szczególnie rezygnację z treści dobrze opisanych w dostępnej literaturze przedmiotu. Ważniejsze byłoby np. poszerzenie treści rozdziału 2 o kwestie związane z edukacją wielokulturową i międzykulturową nie tylko w Izraelu. Jest to problem niezmiernie ważny, podejmowany w wielu badaniach naukowych. Sugeruję też zwrócenie większej uwagi na edukację alternatywną, w tym szczególnie na krytyczną analizę pedagogii realizowanych przez szkoły prowadzone przez Stowarzyszenie „Hand i Hand” – i to nie tylko w Izraelu. Kwestie te, w moim odbiorze, w dysertacji pojawiają się na drugim planie.

* * *

Recenzując projekty badawcze zrealizowane na planie badań jakościowych nie sposób nastawiać się jedynie na tropienie i wytykanie błędów popełnianych przez ich autorów. Jak się zwykle czyni uprawiając krytykę selekcyjną. Jest ona często wykorzystywana w badaniach ilościowych, w których bardzo precyzyjnie zostały sformułowane rygory poprawności metodologicznej. W pracach jakościowych, a na takie zdecydowała się Mgr Nehaya Awida,

rzeczą recenzenta jest rekonstrukcja myślenia autorki w sferze sposobu uzasadniania podjętych decyzji metodologicznych. Warto jest również wskazać na możliwości odwołania się do rozwiązań alternatywnych. W taki też sposób odnoszę – odwołując się do zasad krytyki hermeneutycznej – odniosę się do treści zawartych w rozdziale 7 dysertacji zatytułowanym – „Methodology of the Dissertation”.

Rozdział ten, mimo lakoniczności narracji, zawiera wszelkie niezbędne informacje na temat przyjętych założeń metodologicznych. Cele i przedmiot badań zostały jasno zaprezentowane. Korespondują one dobrze z założeniami zaprezentowanymi w części teoretycznej rozprawy. Decyzja o przyjęciu diagnostycznego celu badań jest dobrze uzasadniona. Pewne wątpliwości może budzić jedynie sformułowanie „perceive the opinions” w pytaniach badawczych. Zastanawiam się czy nie lepiej byłoby użyć określenia „narracje uczestników badania”. Po pierwsze - słowo „respondenci” nie jest odpowiednie w badaniach jakościowych. Bardziej adekwatne byłoby sformułowanie „narratorzy” „uczestnicy” „bohaterowie”. Po drugie badanie percepcji opinii w projekcie umieszczonego w ramach paradygmatu interpretatywnego oraz odwołującego się za założeń konstruktywizmu jest w moim przekonaniu, ryzykowne. Rozdział empiryczny pokazuje, że Autorka badała opowieści, narracje swoich rozmówców na temat ich doświadczeń związanych z kształceniem w szkołach dwujęzycznych.

Podkreślam trafność decyzji o wykorzystaniu paradygmatycznych założeń konstruktywizmu. Podrozdział 7.2 został napisany ze znanstwem problematyki oraz na podstawie trafnie dobranej literatury. Nie przekonuje mnie jednak deklaracja, czy też sugestia, że strategią badawczą przyjętą w projekcie było „action research”. Z puli dostępnych strategii (badania w działaniu, badania biograficzne, badania etnograficzne, fenomenografia, badania ewaluacyjne, studium przypadku) najbardziej użyteczne w tym projekcie byłoby wykorzystanie case study (studium przypadku)

W części empirycznej pracy widoczne ślady odwołania się do rozwiązań jakie oferuje studium przypadku w konstruktywistycznej wersji reprezentowanej przez Roberta Stake (1995), czy Helen Simons (2009). W istocie rzeczy Autorka, zapewne kierując się intuicją, wykorzystwała zbiorowe studium przypadku – były to przypadki trzech wybranych do badań szkół. Studium przypadku, w ujęciu R. Stake jest studium unikatowości (singularity). Wskazane zatem byłoby podkreślenie unikatowości a także odrębność każdej w tych szkół. Czytelnik oczekuje także jasnej deklaracji na temat zastosowanych kryteriów ich doboru, informacji na

temat klucza doboru rozmówców w każdej z badanych szkół. Informacje zawarte w akapicie 7.4 są niewystarczające. Warto je uzupełnić przygotowując ewentualną publikację pracy.

Pewien niedosyt budzi również zawarta w rozdziale metodologicznym informacja o wykorzystanych metodach analizy danych. Autorka deklaruje zastosowanie *qualitative content analysis*. Nie znajduję jednak informacji w jakiej odmianie/tradycji badawczej użyto tej metody (brakuje odsyłacza do literatury). Nie ma też precyzyjnych danych na temat procedur zastosowanych w trakcie zbierania, opracowania oraz analizy danych pochodzących z wywiadów. Czytając rozdziały w części empirycznej odniosłem wrażenie, iż dane pochodzące z wywiadów były analizowane w sposób intuicyjny. Nie wiadomo w jaki sposób selekcjonowano cytaty do umieszczenia w tekście, nie wiadomo też czy głos reprezentują. Autorka posługuje się zwrotem – „one of the interviewees”, tymczasem dobrą tradycją w badaniach jakościowych jest uzupełnienie cytatu o metryczkę – podając np. zmienione imię, wiek, staż pracy, reprezentowaną szkołę itp. Oczywiście – z troską o spełnienie standardów etycznych - trzeba te dane zakodować. Ważne jest, żeby czytelnik wiedział od kogo wypowiedź pochodzi - wówczas można zrozumieć jej sens oraz właściwie zinterpretować.

Zgłoszone uwagi krytyczne odnoszące się do treści rozdziału metodologicznego mają – przede wszystkim - charakter redakcyjny. Wskazuję na niedopowiedzenia, kwestie - które z punktu widzenia uważnego czytelnika - mogą budzić wątpliwości. Łatwo je usunąć posługując się wsparciem jaki zapewnia odwołanie się do klasycznych tekstów z zakresu metodologii badań społecznych – w tym szczególnie podręczników Donny Mertens (2010) czy Johna Cresswella (Creswell and Poth 2016).

Podkreślić jednak trzeba, że sposób konceptualizacji projektu badawczego jest właściwy. Co więcej, sposób w jaki Autorka pracuje z danymi oraz poddaje interpretacji uzyskane wyniki świadczy o dobrym operowaniu podstawową kompetencją metodologiczną jaką w badaniach jakościowych jest refleksywność (reflexivity) i to w każdej z jej postaci – refleksywności personalnej, funkcjonalnej oraz dyscyplinarnej (Finlay 2002). Badanie jakościowe jest zawsze dla śmiałą próbą pokonania trzęsawiska (*Negotiating the Swamp*). Zadanie to, i to nie tylko dla początkującego badacza, nie należy do najłatwiejszych, tymczasem doktoranta szczęśliwie i bezpiecznie porusza się po bardzo grząskim gruncie podejmowanej problematyki.

* * *

Część empiryczna opracowania w tym szczególnie rozdział 8 zatytułowany „Research Findings” w bardzo szczegółowy sposób, relacjonuje dane zebrane w trakcie przeprowadzonych wywiadów. Autorka podjęła decyzję przedstawienia relacji jej rozmówców na temat doświadczeń wyniesionych ze szkół dwujęzycznych kierując się logiką pytań zadawanych w trakcie wywiadu. Postanowiła również przedstawić perspektywy trzech różnych grup aktorów edukacyjnej sceny – personelu szkół (dyrektorów oraz nauczycieli), rodziców oraz absolwentów szkół dwujęzycznych. Trzeba również podkreślić, że w tych grupach znaleźli się rozmówcy reprezentujący jedynie Palestyńczyków. Jak rozumiem była to świadoma decyzja.

Sądzę, że możliwe byłyby także i inne rozwiązania redakcyjne. W trosce o jasność wyводу oraz wiarygodność badacza - lepiej byłoby kierować się logiką tematów wyłaniających się z wywiadów, w tym tych, które sugerują sformułowane problemy badawcze. Rozwiązanie przyjęte przez Doktorantkę powoduje, iż czytelnik opracowania „tonie” w gęstwinie przytaczanych, często „surowych” danych. Nie wie też, według jakiego klucza przytaczane wypowiedzi zostały dobrane.

Inna, budząca wątpliwości kwestia to sposób prezentacji zebranego materiału. Jak słusznie podkreśla Autorka w badaniach jakościowych nie ma możliwości generalizacji. Zebrane dane odnoszą się zawsze do określonego miejsca i czasu oraz do konkretnej osoby narratora. Są jedyne w swoim rodzaju i nie dają podstaw do porównań z innymi przypadkami. Dlatego nie można, co niestety zdarza się Doktorantce, używać w tekście raportu sformułowań typu „większość”, „mniejszość” itp. Tego typu retoryka jest stosowana w badaniach ilościowych. Tutaj można, co najwyżej zaryzykować frazę „wielu rozmówców”, „pewna grupa” często pojawiały/zdarzały się wypowiedzi” itp.

Wspomniane wyżej „mankamenty” nie pojawiają się – na szczęście – z rozdziale 9 – Discussion. Prezentowany tutaj poziom analiz oraz forma tekstu świadczy jak najlepiej o warsztacie naukowym Autorki.

* * *

Przedstawione powyżej argumenty prowadzą do konkluzji, iż w moim przekonaniu rozprawa zasługuje na pozytywną ocenę. Decydują o tym następujące względy:

1. Wybór problematyki, która jest niezwykle interesująca, ważna i aktualna - szczególnie dla praktyki oraz kształtowania polityki edukacyjnej.
2. Zrealizowany, interdyscyplinarny projekt badawczy wyróżnia się wysokim stopniem trudności. Jednocześnie trzeba podkreślić walory poznawcze tego typu badań.
3. Sposób w jaki projekt został opracowany oraz zrealizowany świadczy o wysokiej dojrzałości Autorki, jej wysokich kompetencjach teoretycznych oraz opanowaniu warsztatu naukowego w stopniu wystarczającym dla realizacji ambitnych projektów badawczych.
4. Wątpliwości i pytania, które zostały wskazane w recenzji, są naturalnym elementem dyskusji naukowej, który może się pojawić podczas publicznej obrony pracy doktorskiej. Co więcej, charakter tych uwag nie obniża mojej ostatecznie pozytywnej oceny wartości całości dysertacji.

Biorąc pod uwagę wszystkie uwagi dochodzę do wniosku, że przedstawiona do oceny praca **Mgr Nehaya Awida Hay Yehya** pt. ***National Identity of Arab Citizens in Israel: A Socio-Educational Study of the Palestinian Minority in the "Hand in Hand" Bilingual Schools*** spełnia ustawowe kryteria rozprawy doktorskiej (zarówno merytoryczne jak i formalne) i może być podstawą do przystąpienia do kolejnych etapów przewodu doktorskiego

References

- Creswell, John W., and Cheryl N. Poth. 2016. *Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing among Five Approaches*. Sage publications.
- Finlay, Linda. 2002. "Negotiating the Swamp: The Opportunity and Challenge of Reflexivity in Research Practice." *Qualitative Research* 2(2):209–30. doi: 10.1177/146879410200200205.
- Mertens, Donna M. 2010. *Research and Evaluation in Education and Psychology*. 3rd ed. Los Angeles, London, New Dehli, Singapore, Washington DC: Sage Publications, Inc.
- Simons, Helen. 2009. *Case Study Research in Practice*. London and New York: Sage Publications, Inc.
- Stake, Robert. 1995. *The Art of Case Study Research*. Thousand Oaks, CA: Sage.

